

ŞÜKÛFE-PEREST BİR OSMANLI ALİ ÇELEBİ VE ŞÜKÛFE-NÂMESİ

Ali Çelebi an Otoman Flower and his Şükûfe-nâme
(Flower Book)

Divân edebiyatını geniş kitlelere sevdirmeyi amaç edinen ve çalışmalarıyla bu edebiyatın araştırmacılarına yol gösteren Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na...

Neslihan KOÇ KESKİN*

Özet

Botanik bilimiyle ilgili olan şükûfe-nâmeler, "çiçekler ve çiçek yetiştirenler hakkında bilgi veren resimli veya resimsiz eserler" olarak tanımlanabilir. Bu eserlerde, çiçeğin botanik bilimi açısından tasnif ve tavsifi yapılırken, çiçeğe düşkün Osmanlılar ve Osmanlı çiçek kültürü hakkında da bilgi verilmiştir. Bu makalede, 17.yy.'da yaşamış Ali Çelebi'nin, hem botanik bilimi hem de edebî ve kültürel açıdan öneme sahip resimli Şükûfe-nâme'si tanıtılmıştır.

Anahtar kelimeler: Şükûfe-nâme, Ali Çelebi, Osmanlı çiçek kültürü, 17.yy.

Abstract

Şükûfe-nâmes (flower books) can be defined as "illustrated or non-illustrated works that give information about flowers and people who grow flowers". These works classify and define the flower in terms of botany and give information about Ottomans, who were fond of flowers, and Ottoman flower culture. This paper introduces illustrated Şükûfe-nâme (Flower Book) of Ali Çelebi, who lived in 17th century, which is of great importance in terms of botany, literature and culture.

* Yrd. Doç. Dr. Neslihan Koç Keskin, Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, neslihank@gazi.edu.tr

Keywords: *Şükûfe-nâme (flower book), Ali Çelebi, Osmanlı flower culture, 17th century.*

1. Osmanlı Çiçek Kültürünün Bir Göstergesi: “Şükûfe-nâme”ler ve Ali Çelebi’nin Şükûfe-nâme’si

Türklerin çiçek sevgisinin temeli, Orta Asya’dan, zengin bir bitki örtüsüne sahip olan Anadolu topraklarına gelmelerine dayanır. İslamiyet’in etkisiyle doğunun, Osmanlı Devleti’nin kurulması ve İstanbul’un fethiyle beraber Bizans’ın çiçek kültürü mirasını devralan Türk çiçek kültürü, zamanla kendisine has özellikler kazanmıştır. Topkapı Sarayındaki bahçeler, bu çiçek kültürünün en zengin örneklerini sergilemiştir.

Canlı türleriyle doğayı güzelleştiren çiçekler, bir motif olarak minyatür sanatında, dokuma sanatında, iç mekân süslemelerinde, özellikle çini mutfak eşyalarında, kitap sanatlarında, kişisel süs eşyalarında, portrelerde, oyalarda, dantellerde, işlemlerde ve hatta mezar taşlarına kadar çok geniş bir alanda kullanım sahası bulmuştur. (Atasoy 2002) Bir benzetme veya sembol olarak çiçek ise Osmanlı edebiyatında çok geniş yer kapsar. Osmanlı şairlerinin divânları bunların en güzel örnekleriyle doludur.

Şükûfe-nâmeler, “çiçekler ve çiçek yetiştirenler hakkında bilgi veren resimli veya resimsiz eserler”dir. Bu eserler, yurt içi ve yurt dışındaki kütüphanelerin tabiiye/biyoloji/botanik/ziraat bölümlerinde el yazması veya matbu halde bulunmaktadır. Şükûfe-nâmeler, botanik bilimi için kaynak teşkil eden eserler olsa da, çiçek yetiştiren, çiçeğe düşkün olan Osmanlılar ve çiçeğin Osmanlı kültüründeki yerine değinmesi açısından çok önemlidir. Bu eserlerin bazıları da saray şükûfecileri tarafından kaleme alınmıştır. Abdullah Çelebi’nin Şükûfe-nâme’si, Ali Çelebi’nin Şükûfe-nâme’si, Belgradî Ahmed Kâmil’in Risâle-i Esâmî-i Lâle’si (Büyükkarcı Yılmaz 2000:), Fennî Çelebi’nin Tuhfetü’l-Ahbâb ve İhvân’ı, Lâlezârî Mehmed Efendi’nin Tezkire-i Şükûfeciyân’ı ve Mîzânü’l-Ezhâr’ı, Mehmed Remzî’nin Gonçe-i Lâle-zâr-ı Bağ-ı Kadîm’i (Gökyay 2000:169-190), Ubeydullâh Efendi’nin Netâyicü’l-Ezhâr’ı (Tezkire-i Şükûfeciyân), Udmî’nin Şükûfe-nâme’si (Polat 2001), Tabib Mehmed Aşkî’nin Defter-i Lâlezâr-ı İstanbul’u, Ferah-nâme’si, Miyârü’l-Ezhâr’ı, Uşşâkî Mehmed Efendi’nin Takvim-i Lâle’si şükûfe-nâme olarak yazılmış eserlerden bazılarıdır.

Ali Çelebi'nin Şükûfe-nâme'si, müstakil olarak Milli Mecmuada "Tarihimizde Lale Merakı I"¹ adlı yazıyla tanıtılmıştır. (Milli Mecmua 1926:989-991) Bu yazıdan daha eski tarihlerde ise Cevat Rüştü, çeşitli makalelerinde Ali Çelebi'nin eserinde yer alan beyitlerden sık sık alıntı yapmıştır. Nurhan Atasoy ise Şükûfe-nâme'nin resimli üç nüshasındaki çiçek resimlerini karşılaştıran bir tablo vermiştir. (Atasoy 2002:164)

Şükûfe-nâme'nin yazarı Ali Çelebi hakkında sınırlı bilgiye sahibiz. Ubeydî'nin 1110 (1698/1699) tarihinde yazdığı çiçek yetiştiricileri tezkiresi olan Netâyicü'l-Ezhâr'da, 17.yüzyılda yaşamış iki Ali Çelebi'den bahsedilir: Keresteci Ali Çelebi ve Mevlûdî Ali Çelebi.² Şükûfe-nâme'nin sahibi Keresteci Ali Çelebi'dir.³

Ubeydî, Keresteci Ali Çelebi'yi; "*Vâsıl-ı hadîka-i üns nâ'il-i hazîre-i kuds şâhib-i ezhâr-ı hikmet mâlik-i âsâr-ı ma'rifet mü'ellif-i risâle-i mersûmü'l-eşkâl muşannif-i makâle-i merkûmü'l-ahvâl mecmû'-ı şükûfede şâhib-i tohm u âsâr-ı keşr merhûm Keresteci 'Ali Çelebi.*" ifadeleriyle eserinde tanıtmıştır. Ubeydî'nin ifadeleri, Ali Çelebi'nin çiçekleri tanıtan resimli Şükûfe-nâme'sine işaret etmektedir.

Ubeydî devamında Keresteci Ali Çelebi'nin "Lale Babası" diye tanındığını, "Şâhâne Süleymânî", "Şeh-levend", "Dürr-i meknûn" adlarında üç zerrini; "Gül-renk Kırlangıç", "Pesendîde", "Nâz-perver", "Yeni Dünyâ", "Dîbâ nâm-ı diğerk Güllü Dîbâ", "Nev-zuhûr", "Sincâbî", "Unnâbî Kırlangıç", "Turuncu", "Çorbacı Müşabihi", "Kibritî Kırlangıç", "Cihân-gîr", "Hilâliye", "Flandıra", "Şîve-kâr", "Ankadî", "Açık Erguvânî", "Süst-pâyî nâm-ı diğerk Sümmâkî nâm-ı diğerk İnce Şirin" ve "Küçük Gül-renk"

¹ Nazım Hikmet Polat'ın belirttiğine göre bu yazı Süheyl Ünver'indir. Fakat mecmuada yazar adı "ا.س." şeklinde belirtilmiştir. Bkz. Cevat Rüştü (2001), *Türk Çiçek ve Ziraat Kültürü Üzerine Cevat Rüştü'den Bir Güldeste*, (hzl. Nazım Hikmet Polat), İstanbul.

² "Maqbûl-i a'yân-ı ekâbir merğûb-ı erkân-ı mefâhîr ser-şüküfeciyân-ı şehriyârî merhûm Mevlûdî-i 'Ali Çelebi-i Üsküdarî" olarak tanıtılan Mevlûdî Ali Çelebi'nin "Behişt-ârâ-yı Mevlûdî" adlı bir çiçeği yetiştirdiği, 1097 tarihinde vefat ettiği ve Üsküdar Salacak'taki türbesinde medfun olduğu yine aynı tezkirede kaydedilir. (Ali Emiri Millet Kütüphanesi Biyoloji Bölümü Yazmaları No:162/100)

³ Ali Çelebi bazen 18. yüzyılda yaşamış çiçek ressamı ve müzehhip Üsküdarlı Ali Çelebi ile karıştırılmıştır. Üsküdarlı Ali Çelebi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Süheyl Ünver (1954), *Müzehhip ve Çiçek Ressamı Üsküdarlı Ali*, İstanbul: Tege Laboratuvarı Yayınları; Gülnur Duran (2008), *Ali Üsküdarî Tezhip ve Rukanî Üstâdı, Çiçek Ressamı*, Kubbealtı Neşriyatı: İstanbul.

adlarında on dokuz tane Rûmî lâlesi olduğunu söyler altı tane buhurundan dört tanesinin adını belirtir: “Al Küpeli”, “Gümüş Servi”, “Beyaz Katmer Alevi” ve “Peyker”. Eserde ayrıca Ali Çelebi’nin bir de “Cennet narı” adı verilen nar çeşidini çekirdekten yetiştirdiği, 1089/1678 tarihinde vefat ettiği de belirtilir. (Ali Emiri Millet Kütüphanesi Biyoloji Bölümü Yazmaları No:162/88-89.) Bu çiçeklerden “Gül-renk Kırlangıç” ve “Çorbacı Müşâbihi” adlı lalelerin Ali Çelebi tarafından yetiştirildiği ayrıca Şükûfe-nâme’de de belirtilir. Ubeydî tezkiresinde Ali Çelebi’nin beyitlerinden yeri geldikçe alıntı yapar ve “Beyt-i Âlî” şeklinde bunu belirtir.

Şükûfe-nâme’nin Nüshaları

Araştırmalarımız sonucu Ali Çelebi’nin Şükûfe-nâme’sinin yedi nüshasını tespit ettik.⁴ Bunların özellikleri şu şekildedir:

N1, N2, N3 ve N4 Nüshaları

N1 nüshası, Nuruosmaniye Kütüphanesi’nde 4077 numarayla kayıtlıdır. 36 varaktan oluşmuştur. Nesih hatla yazılmıştır. 1a’da evkaf müfettişlerinden İbrahim Hanîf’in vakıf kaydı ve mührü vardır. Bu nüshada çiçek adları ve bilgileri b varaklarında, çiçek resimleri ve beyitler ise a varaklarında karşılıklı olarak yer almıştır.

Nuruosmaniye Kütüphanesi’nde 4076 numarayla kayıtlı olan N2 nüshası da 36 varaktan oluşmuştur. Nesih hatla yazılmıştır. 1a’da evkaf müfettişlerinden İbrahim Hanîf’in vakıf kaydı ve mührü vardır. N1’den farklı olarak çiçeklerle ilgili beyitler, çiçek adları ve bilgilerinin altında b varaklarındadır.

N3 nüshası, Nuruosmaniye Kütüphanesi’nde 4078 numarayla kayıtlıdır. 39 varaktan oluşmuştur. Nesih hatla yazılmıştır. Bu nüshada kûfî yazıyla 1b ser-levhada Şükûfe-nâme yazılıdır. 2a’da der-kenarda yine evkaf müfettişlerinden İbrahim Hanîf’in vakıf kaydı ve mührü vardır. Çiçek adları, bilgileri ve beyitlerin yer alışı N2 ile aynı şekildedir. Son iki varakta “Sultanî-kabak” ve “Dil-nevâz” adlı lalelerin sadece resimleri yer almış, çiçeklerle ilgili bilgilerin bulunması gereken sayfalar boş bırakılmıştır.

⁴ Cevat Rüştü, “Tarih-i Ziraat-ı Osmaniye Tedkikâtından: Türklerin Millî Bahar Çiçeklerinden Sünbül” başlıklı yazısında Şükûfe-nâme’nin Râgıp Paşa Kütüphanesi’nde mahfuz olduğunu belirtmiştir. Bu nüshayı tespit edemedik. (s.162)

N4 nüshası ise Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde 4892 numarayla kayıtlıdır. Eksik olan bu nüsha, 17 varaktan oluşmuştur. Mühür ve vakıf kaydı yoktur. Talik hatla yazılmıştır. İlk üç nüshada benzer olan çiçek tavsiflerinin tertibi bu nüshada farklıdır. Ayrıca bu nüshada çiçek resimleri bulunmaz.

AE Nüshası

Ali Emîrî Millet Kütüphanesi Biyoloji Yazmaları bölümünde 160 numarayla kayıtlı bu nüsha 39 varaktır. 1a'da eserin adı "Şükûfe-nâme-i Ali Çelebi" olarak belirtilmiştir. Yine 1a'da yer alan "*Şadr-ı esbak Fu'âd Paşa hafîdi Reşâd Fu'âd Beg Efendi hazretlerindeki nüshadan istinsâh ve diger bazı nüshalar da ta'biğ olunmuştur. 24 Şevvâl 1324 (11 Aralık 1906) Ali Emîrî.*" ifadesinden anlaşıldığı üzere, bu nüsha Ali Emîrî tarafından bazı nüshalar karşılaştırılarak yazılmıştır. Ali Emîrî'nin bahsettiği Fuad Paşa, Osmanlı sadrazamlarından Keçecizâde Fuad (İstanbul 1815 - Nice 1869) olmalıdır. İstinsaha esas nüsha ise Fuâd Paşa'nın oğlu Reşâd Fuâd Bey'indir. Bu nüsha da resimsizdir. Çiçek resimlerinin yerleşeceği a varakları boş bırakılmıştır.

T ve A Nüshası

Şükûfe-nâme'nin eksik bir nüshası Topkapı Sarayı Kütüphanesi Halil Ethem Arda Koleksiyonu'nda 38 numara ile kayıtlıdır. 23 varaktan oluşmuştur. Talik hatla yazılmıştır. Müstensihi son varakta belirtildiği üzere Derviş Süleymânü'l-Mevlevî'dir. Resimlidir fakat ara sayfalarda kopmalar olduğu için bazı çiçek bilgileri ve resimleri doğru eşleşmemektedir. Bazı sayfalar ise boş bırakılmıştır. (13a, 16a, 17a) Bu nüshadan kopmuş 4 varak da Almanya İngolstadt (Münih) Müncher Stadt Museum'da, Melek (Celal) Lampé Koleksiyonunda (Slg. Melek Lampé 144) bulunmaktadır. (Demiriz 1981:382-383)

M Nüshası

Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde 5354 numarayla kayıtlı bu nüsha eksiktir. 9 varaktan oluşmuştur. 1b'de eserin adı Şükûfe-nâme olarak belirtilmiştir. Nesih hatla yazılmıştır. Çiçek tavsifleri ve çiçek resimleri bu nüshada yer almaz.

2. Şükûfe-nâme'nin Muhteva Özellikleri⁵

Şükûfe-nâme, Besmele ve mensur bir tevhit bölümüyle başlamıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in 51/56, 2/29, 7/32 numaralı ayetlerinden de örnekler verildikten sonra, beş beyitten oluşan mesnevî nazım şekliyle yazılmış manzum bir tevhit yer almıştır: (1b-2a)

Meşnevî

fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün
Melikidür İlâhıdur nâsuñ
Râzıkıdur penâhıdur nâsuñ
Şeh-i iqlîm-i lâ-mekân oldur
Mâlik-i genc-i künfekân oldur
Raḥmetinüñ nihâyeti yoḡdur
Kullarına 'inâyeti çoḡdur
Beñzemez mümkinâta zâtı anuñ
Heḡ kemâl üzredir şıfâtı anuñ
Ḥayy u Bâķī vü Rabb-i a' lādur
'Ayb u noḡşândan mu'arrādur

Tevhitten sonra, "Na't-ı Resûl-i Ekrem" ve "Der Medh-i Ashâb-ı Güzîn" başlıkları altında aynı şekilde mensur bölümlerin ardından beşer beyitlik mesneviler eklenerek, Peygamber ve ashâbı övülmüştür: (2b)

Meşnevî

fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün
Dâmenin der-miyân idüp o hümâm
Eyledi râh-ı Ḥaḡ' da kûşîş-i tām
Bildirüp rüşdile ḡalâleti ol
Kıldı iyliklere delâleti ol
Gün gibi nûr-ı dîni itdi 'ayân
Küfr ü imânı kıldı bellü beyân
'Âleme rahmet oldı şek yoḡdur

⁵ Makalede verilen örnek metinler, nüshalar incelenerek hazırlanan karşılaştırmalı metinden alınmıştır.

Bize ihsânları katı çokdur
Vire Mevlâ o demlere irevüz
Bâğ-ı cennetde gül yüzün görevüz

Meşnevî

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün
Ol Resûl hazretinün aşhâbı
Virdiler şer'ine âb ü tâbı
Her biri encüm-i eflâk-i Hudâ
Her biri marzi-i dergâh-ı Hudâ
Çekdiler dîn yolma zahmetler
İde Haq rûhlarına rahmetler
Aldılar kâfir elinden emlâk
Kıldılar küfr ü dalâletden pâk
Anlaruñ hâşılı biz bendesiyüz
Luţf u ihsânları şermendesiyüz

Bu başlıkları takip eden “Der Medh-i Pâdişâh-ı İslâm”da, öncelikle mensur olarak daha sonra ise altı beyitlik mesnevi nazım şekliyle Sultan IV. Mehmed (1642-1693) övülmüştür. (3a) Mesnevide, sultanın Macarlara karşı kazandığı başarılar dile getirilerek sultan, “Fâtih-i Sâni” olarak değerlendirilmiştir:

Meşnevî

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün
İdelüm vaşf Mehemmed Hân'ı
Heft iklîmüñ odur sultânı
Ma'den-i saltanatuñ gevheridür
Şâhlar zümresinüñ serveridür
Şeh-i gâzî durur ol hem ey yâr
Fâtih-i şâni diseñ aña uyar
Macar'uñ itdi ilin başına teng
Ser-fürü iyledi hükmine Freng
Böyle bir şâh-ı cihânbân olmaz
Ki vücudı gibi ihsân olmaz
Haq anuñ 'ömrini efzûn itsün

Bağrını düşmeninün hûn itsün

Tevhit, na't ve methiye bölümlerinden sonra Ali Çelebi, “Sebeb-i Te’lif-i Risâle” başlığı altında eseri hakkında bilgi vermiştir. Çelebi, çiçeğin önemine dair öncelikle edebiyattan örnek vermiş ve şairlerin bir benzetme unsuru olarak çiçekleri nasıl kullandıklarından bahsetmiştir. Şairlerin çiçekleri benzetme yaparken kullanmalarının sebebi ise benzetilenin (çiçekler), benzeyenden üstün olmasındandır: “*Bu şükûfe bir memdûh u mu‘teber nesnedür kim bülegâ-yı şu‘arâ bir maħbûb-ı zîbâyı vaşf eylemek dileseler, ruħların güle ve dehânın gönçeye (N2 3b) çeşmlerin nergise, kâküllerin sünbüle teşbîh iderler. Zâhir budur ki müşebbihün bih müşebbihden a‘lâ olur.*” Devamında Hz. Muhammed’in na’larında çiçekle ilgili bu tür teşbihlerin çokça yer aldığı, Hz. Muhammed’in bir hadis-i şerifinde gül hakkında “Gül cennet çiçeklerinin ulusu ve beğidir.”⁶ dediği; tıbb-ı nebevîden Zehebî adlı kitapta ise Peygamberin zerrin kadeh hakkında “zerrin kadehi koklamanın kalpte var olan cünun, cüz zam ve bars hastalıklarının tohumlarını kökünden keseceğini bu sebepten zerrin kadehi koklamanın gerekli olduğunu”⁷ söylediği de eserde belirtilmiştir. (4a-4b)

Ali Çelebi, çiçeğe düşkün olan şeyhlerin, âlimlerin ve beylerin tohumu olanlardan, çiçek tohumları satın aldıklarını veya başka yerlerden çiçek tohumlarını getirttiklerini ve bu yolda çok para harcadıklarını da söylemiştir. Kocamustafapaşa zaviyesi şeyhi merhum Hasan Efendi’nin her cuma bahçıvanlar ile çiçek müzakeresi yaptığını hatta kendi adıyla anılan bir sümbülünün olduğunu belirten Çelebi, Sultan Ahmed’in (I. Ahmed (1603-1617)) kendi eliyle bazı çiçek tohumlarını ektiğini ve yetiştirdiğini, veziri Hadım Gürcü Mehmed Paşa’nın haftada iki gün çiçek müzakeresi yaptığını, bahçıvanları toplayarak büyük ziyafetler düzenlediğini ve onlara çeşitli hediyeler verdiğini üzerinde önemle durarak anlatmıştır. (4a-4b) Sebeb-i te’lif bölümünde ayrıca Aziz Mahmut Hüdâyi ve adı geçen Hasan Efendi ile ilgili iki anlatı yer alır:

Birinci Anlatı: Aziz Mahmut Hüdâyi ve Çiçek Tohumları

⁶ “El verdü seyyidü ezhâri’l-cenneti.”

⁷ “Aleyküm bi şemmi’l-nercisi fe’inni fi’l-kalbi habbetü’l-cünuni ve’l-cüz zami ve’l-barasi la yaktauha illahu.”

Şükûfe-nâme'nin ilk anlatısı Aziz Mahmut Hüdâyî ile ilgilidir. Aziz Mahmut Hüdâyî'nin pazar işlerini gören, aynı zamanda çiçeğe ve bahçeye düşkün Ahmet Dede adlı sûfisi, bir miktar çiçek tohumunu bir parça kâğıdın içine koyup ona getirir. Çiçek tohumlarını, onun izniyle dikmek istediğini söyler, hayır duasını ister. Mübarek nefesinin bereketiyle, tohumlardan gelen çiçeklerin hem kendisinin hem de onun hayır dua ile anılmalarına sebep olacağını dillendirir. Aziz Mahmut Hüdâyî tohumlara dua eder ve ekilmelerine izin verir. Bu tohumlardan zaman geçtikçe çok güzel çiçekler yetişir. Hatta Ali Çelebi'nin zamanında çiçeklerin güzellerinin hep o duaya mazhar olduğu söylenilir. Ali Çelebi, anlatısının sonunda çiçeğin aslında saygın bir nesne olduğunu, onunla ilgilenenlerin ayıplanmasının doğru olmadığını belirtir. (5a-5b)

Anlatıda adı geçen "Ahmet Dede", ilk defa nergis çiçeğinin tohumunu Cezayir'den getiren ve sahip olduğu sarı nergis bahçesinde Aziz Mahmut Hüdâyî'ye dua ettiren, Cennet Mehmet Efendi'nin kardeşi Ahmet Çelebi olabilir. (Cevat Rüştü 2001:181)

İkinci Anlatı: Kocamustafapaşa zaviyesi şeyhi Hasan Efendi ve "Kişi dünyada her neyi severse onun ile haşr olur."

Şükûfe-nâme'deki ikinci anlatı ise bir bahçıvanla ilgilidir. Ali Çelebi, bir dostunun ağzından anlatmıştır. Bu zat, bir cuma günü vaazında, Kocamustafapaşa zaviyesi şeyhi Hasan Efendi'nin kürsüsü dibinde oturur. Hasan Efendi vaazını tamamladıktan sonra, cemaatte bulunan başka bir kimse; "Bu dünyada cennetlik alameti olan bir kimse var mıdır?" sorusunu sorduğu notunu Hasan Efendi'ye bırakmıştır. Hasan Efendi, cemaatte bir bahçıvan olup olmadığını sorar, eğer varsa ayağa kalmasını ister. Birisi ayağa kalkar. Hasan Efendi, notu bırakan kimseye "Ey bu kâğıdı bırakan kimse! Dünyada cennet alametli bir kimse göreyim dersen bu adama bak." der ve "Kişi dünyada her neyi severse onun ile haşr olur."⁸ anlamına gelen hadisi okur. (5b)

Ali Çelebi, anlatılardan sonra risaleyi yazmasının sebebini açıklar. Kendisinden önce çiçeklerin adı kaydedilmiş ama özellikleri, tohumunu ekenler, yetiştirenler hakkında bilgi verilmemiştir. Ali Çelebi ayrıca çiçeklerin resimlerini de yaparak bir anlamda onları ve yetiştirenleri unutulmaktan kurtarmak, bu şekilde sevaba nâil olmak istemiştir:

⁸ "el-mer'u me'a men ahabba."

“Pes bu faķır ü haķır ü pür-taķşır-i za’ifü’l-ķanā’a ķalilü’l-bıdā’a ‘aliyy-i derdmend şöyle murād eyledüm ki bunlaruñ her birinüñ ‘ale’l-infirād evşāfını ve ismlerini ve toħmın eküp zaħmetler çeküp yetişdüren kimselerüñ daħı ismlerini ve řüküfelerüñ resmlerini taħrır eyleyüp, bir risāle-i bī-nazır eyeleyem tā kim nazar iden ihvān-ı (N4 7a) vefā vü yārān-ı şafā her bir řüküfenüñ (N1 6b) şıfatların ü isimlerin ü resimlerin ħātır-nişānlar idinüp, zamānında ol şüküfeleri seyr ü temāşā eyledüklerinde ķağrı şüküfedür ve kimüñ perverdesidür (N3 6b) ve şān u şöhetine kim sebep olmuşdur, bileler ve mercüdur ki kerem ü (N2 6a) luşlarından ol zaħmeti çeküp perverde iden kimesnelerüñ dünyā-yı fāniden ‘ālem-i bāķīye rıħlet idenlerüñ rüħlarını bir du‘ā-yı ħayrla yād u şād ideler.”⁹

Şüküfe-nāmedeki Çiçek Yetiştiriciliği Terimleri

Ali Çelebi, bahçivanların eski bir geleneği olduğu üzere, çiçeklerin “ser-efrāz”, “baş güzide” ve “aşağı güzide” olarak üç guruba ayrıldığını söyler ve risalesinde ser-efrāzlar hakkında bilgi verdiğini belirtir. Eserin girişinde ayrıca bazı çiçekçilik terimlerine yer verir. Bu terimler, Ali Çelebi’nin ifadeleriyle sırasıyla şunlardır:

Berg: Yaprak (taç yaprak).

Sarılar: Zerrinkadehin yaprakları ve kadehi sarı olana denir.

La’lın: Zerrinkadehin yaprakları sarı veya beyaz olup, kadehi kırmızıya çalanıdır.

Zerrin: Zerrinkadehin yaprakları beyaz ve kadehi sarı olana denir.

Kehrübâ: Zerrinkadehin yaprakları beyaz veya nebâtî, kadehi kibritî olanıdır.

Kadehî: Ortalarında kadehleri olması sebebiyle; Frenklerin getirdiği fulden, boru, binlik çiçekleri, zerrinler ve deveboyunlarının genel adıdır.

Kavarsa: Goncaların saklı olduğu tarafa denir.

Baş: Açılmış tanelere denir.

⁹ “Kültürümüzde Lale Merakı” adlı yazıda eserdeki bu ifadelerin aksine Şüküfe-nāme’nin “Ali Çelebi namına resimli olarak yazıldığı” ve resimlerin de Ali Çelebi tarafından yapılmadığı bir kaynağa işaret edilmeden belirtilir. (s.989)

İplik: Tanelerin ince saplarına denir.
Süleymânî: Yaprakları ince olup, araları açık olanlara denir. Bunlara çok itibar edilir.
Değirmi: Yaprakları yassı olup, birbirine yakın olanlara denir. Vasatlardandır. İtibar edilmez.
Akrebler: Yaprakları kurulmuş yay gibi öne eğilenlere denir. Makbul değildir.
Tavşankulağı: Yaprakları ardına kaçanlara denir. Makbul değildir.
Küşâde: Yaprakları, öne ve ya arkaya kaçmayıp doğru duranlara denir.
İpliksiz: İpliği zayıf olup, baş götürmeyip, eğilip, dağılana denir. Bu büyük ayıptır. Kimse beğenmez.
İplikli: İpliği sağlam olup, baş tutanlara denir. Beğenilir.
Hem-vâr: Önce açılan baş solmadan, dağılmadan diğer başları da açılanlara denir.
Kıvırdı: Yapraklarının kenarları bükülenlere denir. Makbul değildir.
Destereli: Yapraklarının kenarları bükülüp, testere gibi dişli olanlara denir, zarar vermez.
Müselles: Kadehleri üç köşeli olana denir.
Müdevver: Kadehleri yuvarlak olana denir.
Terekli/Şeş-hâne: Kadehi kavuk gibi yol yol olana denir.
Habbe: (tohum) Kadehlerin içindeki ufak tanelere denir.

Eserin girişinde belirtilen bu terimlerden farklı olarak, metin içinde de şu terimler geçmektedir:

Dendânî: Taç yapraklarının uçları testere dişi gibi olandır.
Dil: Tanelerin içindeki iplik gibi şeylere denir. [Tohum dili, çiçeğin dişi organı.]
Düğme: Sümbülün alttaki şişkin kısmı.
Kâmilü'l-levn: Koyu renkli.
Şedîdü'l-levn: Çok koyu renkli.
Tıgılı: Taç yaprakları sivri olandır.
Vasatü'l-levn: Orta koyu renkli.
Zamân: Çiçeğin esas rengi üzerindeki benek, damar veya çizgiler.
Zemîn: Çiçeğin esas rengi.
Zülfe: Sümbülde taç yaprak.

Şükûfe-nâme'nin Bölümleri

Ali Çelebi, eserini dört ana makale halinde düzenlemiştir. Birinci makale kadehîler, ikinci makale laleler, üçüncü makale sümbüller ve dördüncü makalede ise güllerin çeşitleri hakkındadır. Ali Çelebi; karanfil, fulden, buhûr dışında kalanların ise bahçıvanlar tarafından “çayır çiçeği” olarak kabul edildiğinin de altını çizer. Ali Çelebi, eserini 1078/1667 tarihinde yazdığını da şu şekilde belirtir: “*ve kadehîler sınıfınuñ beyânında olan maqâle-i evveli dağı (N3 8b, AE 7b) iki bâb üzerine kıldum. Bâb-ı evvel bu risâleyi taħrîr eyledüğüm biñ yetmiş (N4 9b) sekiz (1667) târihinde hâne-i dâr-ı fenâdan serây-ı mülk-i beķâyâ rıhlet eylemiş bulunan ihvân-ı vefânunñ eskena'llâhu Ta'âlâ şükûfe-i zibâlarınuñ evşâfı beyânındadır.*”

3. Şükûfe-nâmedeki Çiçek Adları, Yetiştiricileri, Çiçeklerle İlgili Beyitler ve Resimler

Şükûfe-nâme'nin yedi nüshası incelenerek hazırlanan aşağıdaki tabloda, çiçek adları, çiçeklerin tavsifinin bulunduğu varak numaraları, çiçekleri yetiştirenler ve çiçeklerle ilgili beyitler, çiçek resimleri ile birlikte verilmiştir. Çiçeklerin botanik bilimi açısından tavsifine makalenin sınırlarını aşacağı düşüncesiyle girilmemiştir. Ayrıca Ali Çelebi'nin Şükûfe-nâme'sindeki beyitlerden alıntı yapan Ubeydî'nin Netâyicü'l-Ezhâr'ında da bir tarama yapılmış, çiçekleri yetiştirenler hakkında bilgi bulunan sayfalar ilgili bölümlere eklenmiştir.

Çiçek Adları	Çiçeklerin tavsifinin bulunduğu varak numaraları, çiçekleri yetiştirenler ve çiçeklerle ilgili beyitler	Çiçek Resimleri
	BİRİNCİ MAKALE: KADEHÎLER BİRİNCİ BÖLÜM: ESKİ ŞÜKÛFELER	

Şükûfe-Perest Bir Osmanlı Ali Çelebi Ve Şükûfe-Nâmesi

<p>Hekimbaşı Süleymânîsi</p>	<p>(N1 9a, N2 8b, N3 9b, N4 12a, AE 11b) Nadir bulunan bu çiçeği, IV. Murat'a hekimbaşı olan Emir Mehmet Çelebi yetiştirmiştir: mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün Gönüller alıcıdır hûb-rûdur Hekimbaşı Süleymânîsi budur Hekimbaşı Mehmed Efendi, (ö.1042), Netâyicü'l-Ezhâr, s.31</p>	 <p>N1</p>
<p>Sâlih Efendi</p>	<p>(N1 9b, N2 9b, N3 10b, N4 12a, AE 8b) Hoca Sadettin Efendi'nin küçük oğlu Kadıasker Salih Efendi yetiştirmiştir: mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün Olupdur cümle halkuñ dil-pesendi Didiler nâmına Şâlih Efendi olupdur N1, N2, N3, AE] olandur N4 nâmına N2, N3, N4, AE] N1 Salih Efendi, (ö. 1036), Netâyicü'l-Ezhâr, s.55-56.</p>	 <p>N1</p>

<p>Çorbacı</p>	<p>(N1 10b, N2 10b, N3 11b, N4 12b, AE 9b, T 5b) Galata'da Kule kapısı dışında yerleşmiş ve Çorbacı olarak anılan birisi yetiştirmiştir: fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün Naqd-i dillerden alupdur bâcı Didiler buña dahı Çorbacı Çorbacı Mehmed Ağa, (ö.1096), Netâyicü'l-Ezhâr, s.25-26.</p>	 <p>N1</p>
<p>Âlem-ârâ</p>	<p>(N1 11b, N2 11b, N3 12b, N4 13a, AE 10b, T 1b) Tophaneli Hattat Mahmut Çelebi yetiştirmiştir: fâ' ilātün fâ' ilātün fâ' ilün Hâıtrun levhinde naqş it resmini 'Âlem-ârâdur unutma ismini Hattat, (ö. 1066), Netâyicü'l-Ezhâr, s.40</p>	 <p>N1</p>
<p>Nevrûziye</p>	<p>(N1 12b, N2 12b, N3 13b, N4 15a, AE 11b) Nevrûz gününde ortaya çıktığından bu adla anılmıştır. Galata'da yaşayan Mahmut Efendi-zâde Abdullah Çelebi yetiştirmiştir. Ali Çelebi, bu çiçeğin sahibinin hayatta olmasına rağmen, dikileli uzun zaman olduğu için bu çiçeğe eski şükûfeler bölümünde yer verildiğini belirtir: fâ' ilātün fâ' ilātün fâ' ilün</p>	 <p>N1</p>

Şükûfe-Perest Bir Osmanlı Ali Çelebi Ve Şükûfe-Nâmesi

	Rûz-ı nevrûzda bulunmuş ey hümâm Pes dimişler buña Nevrûziye nâm Abdullah Efendi Kasımpaşalı, (ö. 1079), Netâyicü'l-Ezhâr, s.66-67.	
Musa Çelebi-zâde	(N1 13b, N2 13b, N3 14b, N4 13a, AE 12b, T 4b) Dede Beg denilmekle meşhur bir kimse yetiştirmiştir. Babası nişancı ve defterdar Musa Çelebi'dir, bu sebeple Dede Beg'e Musa Çelebi- zâde de denilmiştir. Münşi-zâde adlı deveboynunu da o yetiştirmiştir: mef' ûlü mefâ' îlün mef' ûlü mefâ' îlün Hâmd eyle Hâk'a dâ'im ihsânı getür yâda Bu tuhfeye didiler Mûsâ Çelebi-zâde ihsânı N2, N3, N4, AE] in'âmı N1 Mûsâ-zâde, (ö.1067'den sonra), Netâyicü'l-Ezhâr, s.96-97.	 N1
Şeftali Sarısı	(N1 16a, N2 15a, N3 14b, N4 14a, AE 13b, T 6b) Fındıklılı Monlâ Çelebi-zâde Efendi yetiştirmiştir: mefâ' îlün mefâ' îlün fe'ûlün Dimişler nâmımı Şeftâlû anuñ Şulansa tañ mı gördükde dehânuñ Monlâ Çelebi, (ö. 999), Netâyicü'l- Ezhâr, s.96.	 N1

<p>Tâc-ı Cem</p>	<p>(N1 19b, N2 15b, N3 16b, N4 14a, AE 14b, A 7b) Kasımpaşalı Kapudân-zâde Beg yetiştirmiştir: fe‘ülün fe‘ülün fe‘ülün fe‘ül Virür seyrine zer kıbâsım ‘Acem Bu tuhfeye dirler begüm Tâc-ı Cem</p> <p>Hasan Kapudân-zâde, (ö.1068?), Netâyicü’l-Ezhâr, s.32</p>	 <p>N1</p>
<p>Mîr Ali</p>	<p>(N1 14b, N2 16b, N3 17b, N4 14a, AE 14b, A 8b) Mîr Ali derler bir kimse yetiştirmiştir: fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilün Ey zihî şun‘-ı şeh-i Lem-Yezelî Didiler buña dağı Mîr ‘Ali Mîr Ali, (ö.?) Netâyicü’l-Ezhâr, s.98.</p>	 <p>N1</p>
<p>Zehebî Sarı</p>	<p>(N1 16b, N2 17b, N3 18b, N4 14b, AE 15b) Fındıklılı Monla Çelebi-zâde Efendi yetiştirmiştir: fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilün Levnini teşbîh idüp levn-i zere Zehebî nâm didiler bu gevhere</p> <p>zere N1, N3, AE] zerde N2, N4 nâm N1, N2, N3, AE] bâdem N4 gevhere N2, N3, N4, AE] güzele N1 Monlâ Çelebi, (ö. 999), Netâyicü’l-</p>	 <p>N1</p>

Şükûfe-Perest Bir Osmanlı Ali Çelebi Ve Şükûfe-Nâmesi

	Ezhâr, s.96.	
Hakanî	(N1 17b, N2 18b, N3 19b, N4 16b, AE 16b, T 9b) Hasan Kapudân-zâde Beg yetiştirmiştir: fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün Görenüñ rûyını kaynar çanı Didiler buña dağı Hâkanî Hasan Kapudân-zâde, (ö.1068?), Netâyicü'l-Ezhâr, s.32	
		N1
Muharrem Usta¹⁰	(N1 18b, N2 29b, N3 20b, N4 1a, AE 27b, T 10b) Üsküdar'da Hünkârbağçesi'ne üstat olan Muharrem Usta yetiştirmiştir: mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün İder kendüye mâ'il hâş u 'âmı Muharrem Usta'dır bunuñ da nâmı u N2, N3, N4, AE] -N1 Muharrem Usta, (ö. 1062), Netâyicü'l-Ezhâr, s.96-97.	
		N1
	İKİNCİ BÖLÜM: YENİ ŞÜKÛFELELER	

¹⁰ Sadece T'de 11b'de Dede Beg Sîm'i adlı çiçeğin Dede Beg tarafından yetiştirildiği söylenir ve şu beyit örnek verilir:

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün
Sîmlerde bu durur şâhim yek
Didiler buña da sîm-i Dede Beg

<p>Şeş-hâne- kadeh</p>	<p>(N1 21b, N2 19b, N3 21b, N4 15a, AE 17b) Çiçek yetiştirme ustalarının reisi Tezkireci Efendi denilmekle meşhur olan Mehmet Efendi yetiştirmiştir: fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün Bāde-i nāb[1] şafāyile şunar cāna kadeh Didiler nāmını bunuñ dañı Şeş-ḥāne-kadeh nāmını N2, N3, N4, AE] nāmı N1 Tezkireci Efendi, (ö.1100), Netāyicü'l-Ezhâr, s.20-23.</p>	 <p>N1</p>
<p>Mehemmedî- la'fîn</p>	<p>(N1 21b, N2 20b, N3 22b, N4 15b, AE 18b, T 13b) Çiçek yetiştirme ustalarının reisi Tezkireci Efendi denilmekle meşhur olan Mehmet Efendi yetiştirmiştir: fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün Ḥamd ider Ḥālîḳına ehl-i yaqīn Buña dirler Meḥemedî-la'fîn Tezkireci Efendi, (ö.1100), Netāyicü'l-Ezhâr, s.20-23.</p>	 <p>N1</p>

Şükûfe-Perest Bir Osmanlı Ali Çelebi Ve Şükûfe-Nâmesi

<p>Yek-merdî</p>	<p>(N1 23b, N2 21b, N3 23b, N4, 15b AE, 19b, A 12b) Çiçek yetiştirme ustalarının reisi Tezkireci Efendi denilmekle meşhur olan Mehmet Efendi yetiştirmiştir: fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün Nûş iden bilür şarâb-ı cām-ı 'aşkuñ dadını Seyr idüp 'uşşâk Yek-merdî dimişler adını Yek-merdî N2, N3, N4, AE] Yigrek-merdî N1 nûş N1, N2, N3, AE] bûş N4 Tezkireci Efendi, (ö.1100), Netâyicü'l-Ezhâr, s.20-23.</p>	 <p>N1</p>
<p>Mülûkî</p>	<p>(N1 22b, N2 22b, N3 24b, N4 16a, AE 20b, T 14b) Çiçek yetiştirme ustalarının reisi Tezkireci Efendi denilmekle meşhur olan Mehmet Efendi yetiştirmiştir: mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün Bu fennüñ yolına iden sülûki Dimiş bunuñ dahı nâmin Mülûkî Tezkireci Efendi, (ö.1100), Netâyicü'l-Ezhâr, s.20-23.</p>	 <p>N1</p>

<p>Hoş-âyende</p>	<p>(N1 24b, N2 23b, N3 25b, N4 16a, AE 21b, T 15b) Solak-zâde oğlu yetiştirmiştir: fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün Kendüye dilleri ider bende Didiler buña da Hoş-âyende</p> <p>Solak-zâde Halil Efendi (ö. 1108), Netâyicü'l-Ezhâr, s.56-57.</p>	 <p>N1</p>
<p>Sultânî-la'lîn</p>	<p>(N1 25a, N2 24b, N3 26b, N4 16b, AE 22b, T 16b) İmamoğlu olarak da bilinen Eyüplü Veli Çelebi yetiştirmiştir: mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün Görenler dide-i inşâf ile bu Şun'-ı Yezdâni Şenâlarla didiler ismini La'lîn-i Sultânî</p> <p>inşâf N1, N2, N3] evşâf N4, AE ismini N2, N4, AE] ismi N1, N3 Veli Efendi Eyyübî (ö.?), Netâyicü'l-Ezhâr, s.107-108.</p>	 <p>N1</p>

Şükûfe-Perest Bir Osmanlı Ali Çelebi Ve Şükûfe-Nâmesi

<p>Nûr-bağ</p>	<p>(N1 35b, N2 25b, N3 27b, N4 10b, AE 23b, T 17b) Dede Beg yetiştirmiştir: fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün Aña bakduçca olur dîdesi rûşen cānuñ Nûr-bağş anuñ için didiler ismin anuñ dîdesi N1, N2, N3, AE] dîde N2, N4 Mûsâ Çelebi, ö.1067'den sonra, Netâyicü'l-Ezhâr, s.97.</p>	 <p>N1</p>
<p>Katmer Polya</p>	<p>(N1 33b, N2 26b, N3 28b, N4 11b, AE 24b, A 18b) Frengî şükûfelerden olan katmer polyayı, Osmanlı topraklarına kimin getirdiği bilinmemektedir. Nadir bulunur. mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün Nedür bu hüsni-zîbâ tarz-ı dil-cü reng ü bû yârâ Dimişler polya-i kaçmer 'aceb Şun'-ı cihân-ârâ polya-i N1, N2, N3, AE] polya vü N4 Bu beyit N1 ve N3'te yoktur.</p>	 <p>N1</p>

<p>Katmer Binlik</p>	<p>(N1 34b, N2 27b, N3 29b, N4 11b, AE 25b, A 19b) Frengî şükûfelerden olan binlikin iki türü vardır. Sade ve katmerli. Osmanlı topraklarına Gümrük emini merhum Hasan Ağa getirtmiştir. Bir tanesi bin akçaya satıldığı için “binlik” denilmiştir: fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün Hâmd-i bî-hadd halk iden üstâdına Katmer ü biñlik dimişler adına</p>	 <p>N1</p>
<p>İKİNCİ MAKALE: LÂLELER</p>		
<p>Çorbacı Ablağı¹¹</p>	<p>(N1 26b, N2 28b, N3 30b, N4 9b, AE 26b, T20b) Galata’da Kulekapısı dışında sakin Çorbacı denilmekle meşhur bir kimse yetiştirmiştir: mef‘ ülü mefâ‘ ilü mefâ‘ ilü fe‘ ülün Kendüsine şu gibi ağıtdı dil-i nâsı Çorbacınûñ işte bu güzeldür alacası ağıtdı N1, N3, N4, AE] ağıdı N2 nâşısı N1, N2, N3, AE] hâşısı N4 Çorbacı Mehmed Ağa (ö.1096), Netâyicü’l-Ezhâr, s. s.25-26.</p>	 <p>N1</p>

¹¹ T’de bu lalenin adı Çorbacı Alacası olarak verilmiştir. Bundan sonra da Çorbacı Müşâbihi adlı lale 21b’de yer almıştır. Daha önce de belirtildiği üzere, Netâyicü’l-Ezhâr’da bu lalenin Ali Çelebi tarafından yetiştirildiği ifade edilmiştir. Bu lale ile ilgili ayrıca şu beyit de Netâyicü’l-Ezhâr’da ve T’de verilmiştir:

mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün
 Egerçi Çorbacı şîrindir şüh u mücellâdır
 Müşâbih didiler ammâ bu andan dağı a’ lâdur

Şükûfe-Perest Bir Osmanlı Ali Çelebi Ve Şükûfe-Nâmesi

<p>Cüce Ablağı¹²</p>	<p>(N1 27b, N2 30b, N3 31b, N4 10a, AE 29b) Üsküdar'da Kızkulesi dizdârı olan meşhur Cüce Çelebi yetiştirmiştir: fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün Çalbinüñ eyle küşâde bâğını Kıl temâşâ gel Cüce Ablağımı N1</p> <p>mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün Gönüller nağdin alur hüsni ü âni Budur şâhum Alaca Ergüvânî N2, N3, N4, AE Cüce Hüseyin Çelebi, (ö. 1061), Netâyicü'l-Ezhâr, s.24.</p>	 <p>N1</p>
<p>Gül-renk Kırlangıç</p>	<p>(N2 31b, N4 10a, AE 30b, T 22b) Nadir bulunan bu lalenin diğer adı bâlâ-bülendir. T'de yer alan "...bu hakîr tohm ekmege mübâşeret eyledikten yirmibeş yâhûd otuz seneden soñra zühür eyledi." ifadesinden bu lalenin Ali Çelebi tarafından yetiştirildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Netâyicü'l-ezhâr'da da bu lalenin Ali Çelebi tarafından yetiştirildiği belirtilir. mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün Açup ' ibret gözin şol bî-bedel nu' mânı seyr eyle Şenâ kıl Hâlıkına şan' at-ı Sübhâni seyr eyle</p>	 <p>N2</p>

¹² Ekrem Hakkı Ayverdi'nin hazırladığı lale mecmuasında (Ayverdi 2006:47) ve Turhan Baytop'un hazırladığı İstanbul Lalesi adlı eserde (Baytop 1998:45) "cüce ablağı" veya "alaca ergüvânî"nin "Cüce moru" adlı lalenin alacalı olanına verilen adlar olduğu belirtilir.

	<p>Neler icād ider gör kıllarıçün Һazret-i Mevlā Bu tarz u tarz u bu naqşı bu Һüsn ü ānı seyr eyle Dimişler nāmını üstādlar Gül-reng Kırlanğıç Ne kırlanğıç hümā-yı āsmān-ı cānı seyr eyle Muħabbet ile sev dünyāyı dimem saña ey zāhid Nażar kıl ƣudretiñ āsarını sen anı seyr eyle Olunmaz Һadd ü ‘add ihsānına Mevlā’nuñ ey ‘Ālī Nedür insāna bu elťaf-ı bī-pāyānı seyr eyle bī-bedel AE, T] bī-beden N2, N4 nu‘mānı AE, T] nu‘mān N2, N4 Sübhān’ı AE, T] Sübhān N2, N4 tarz u AE, T] tarz N2, N4 Dimişler nāmını üstādlar Gül-reng Kırlanğıç T] Dimişler nāmına Gül- reng Kırlanğıç üstādlar N2, N4 üstādlar N2, N4, T] üstādān AE ānı AE, T] ān N2, N4 ƣudretiñ AE, T] ƣudretiniñ N2, N4 Һadd ü ‘add ihsānına AE, T] ‘adl-i ihsāna N2] ‘adl ü ihsāna] N4 ‘Ālī N4, AE, NE, T] ‘Ali N2</p>	
	<p>ÜÇÜNCÜ MAKALE: SÜMBÜLLER</p>	

Şükûfe-Perest Bir Osmanlı Ali Çelebi Ve Şükûfe-Nâmesi

<p>Şeyh Sümbülü</p>	<p>(N1 28b, N2 33b, N3 32b, N4 10b, AE 31b, T 23b) Kocamustafapaşa şeyhi merhum Hasan Efendi yetiştirmiştir: fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün 'Âşıkı yanında işbu gevhere olmaz behâ Ger şorarsañ nâminı Şeyh Sümbülü diler şehâ Şeyh Hasan Efendi, (ö.1019), Netâyicü'l-Ezhâr, s.51-52.</p>	 <p>N1</p>
<p>Merdim¹³</p>	<p>(N1 29b, N2 34b, N3 33b, N4 10b, AE 32b, T 24b) mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün Çatı nâzük dürür sünbüller içre yoğdur akrânı 'Aceb yerinde dimiş seyr idüp Merdim diyen anı</p>	 <p>N1</p>
<p>DÖRDÜNCÜ MAKALE: GÜLLER</p>		

¹³ Mürdüm şeklinde okumak mümkünse de “Merdim” şeklinde harekelendiği için bu şekilde okundu.

<p>Gül-i Sad-berg</p>	<p>(N1 30b, N2 35b, N3 34b, N4 10b, AE 33b, T 25b)</p> <p>Güllerin en güzeli olan Gül-i sad-berg'in diğer adı Frenk gülüdür. Osmanlı'ya Frenkler getirmiştir. Ali Çelebi gül çeşitlerinden Londrine, dârçînî gülü, yediveren gülü, gül-i ranâ, gül-i zîbâ, gül-i nesrîn, gül-i nâsır (Mısır gülü), Van gülünün adlarını da sayar. Dârçînî gülün hepsinden önce Frenkler tarafından Osmanlı'ya getirildiğini belirtir. Yediveren gülünü ise merhûm Gümrük emini Hasan Ağa Sultan Murad için ve Van gülünü de Handân Kadı adlı bir kişi Van'dan getirtmiştir.</p> <p>fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün Güllerün şâhı durur dil-cûdur Gül-i sad-berg güzelüm işbudur</p>	 <p>N1</p>
------------------------------	--	---

4. Sonuç

Ali Çelebi'nin Şükûfe-nâme'sinde başlık olarak toplam 29 çiçeğin tavsifi yer alır. Bunlardan kadehîler en geniş yeri teşkil eder. Eserde adı geçen kadehîler; Hekimbaşı Süleymanîsî, Sâlih Efendi, Çorbacı, Âlem-ârâ, Nevruzîye, Mûsâ Çelebi-zâde, Şeftâli Sarısı, Tâc-ı Cem, Mîr Ali, Zehebî Sarı, Hakanî, Muharrem Usta, Dede Beg Sîmi, Şeş-hâne-kadeh, Mehmedî-la' lîn, Yek-merdî, Mülûkî, Hoş-Âyende, Sultanî-la' lîn, Nûr-bahş, Katmer Polya ve Katmer Binlik'tir. 17. yüzyılda, laleden ziyade, kadehîlere olan ilgiyi göstermesi açısından eser dikkat çekicidir. Kadehîlerden bazıları yetiştirenlerin adıyla anılmıştır. Çiçek yetiştirmeyi bu şekilde önemseyen Osmanlılar, çiçeklere kendi adlarını veya dikkat çekici adlar vererek, hem kendilerini hem de çiçeği ölümsüzleştirmiş oluyorlardı.

Şükûfe-nâme’de ayrıca Çorbacı Ablağı, Çorbacı Müşâbihi, Cüce Ablağı, Gül-renk Kırlangıç olmak üzere dört çeşit laleden; Şeyh Sünbülü, Merdim adlı iki çeşit sümbülden ve Gül-Sad-berg başlığı altında gül çeşitlerinden (Londrine, dârçînî gülü, yediveren gülü, gül-i ranâ, gül-i zîbâ, gül-i nesrîn, gül-i nâsır (Mısır gülü), Van gülü) bahsedilmiştir.

Şükûfe-nâme’de adı geçen çiçek yetiştiricileri başta Ali Çelebi olmak üzere; Emir Mehmet Çelebi (Hekimbaşı Mehmed Efendi, (ö.1042)), Salih Efendi (ö. 1036), Çorbacı Mehmed Ağa (ö.1096), Tophaneli Hattat Mahmut Çelebi (ö. 1066), Mahmut Efendi-zâde Abdullah Çelebi (Abdullah Efendi Kasımpaşalı, (ö. 1079)), Dede Beg (Musa Çelebi-zâde, (ö.1067’den sonra)), Fındıklılı Monla Çelebi-zâde Efendi (ö.999), Kasımpaşalı Kapudân-zâde Beg (Hasan Kapudân-zâde, (ö.1068?)), Mîr Ali (ö.?), Muharrem Usta (ö. 1062), Tezkireci Mehmed Efendi, (ö.1100), Solak-zâde Halil Efendi (ö. 1108), Eyyüplü Veli Efendi, Cüce Hüseyin Çelebi (ö. 1061) ve Şeyh Hasan Efendi (ö.1019)’dir. Çiçek yetiştirmeyip, tohum tedarik eden Gümrük emini Hasan Ağa ve Hândân Kadı’nın adları da eserde zikredilmiştir. Bunlardan Solakzâde Çelebi, Tezkireci Mehmed Efendi, Eyyüplü Veli Efendi, IV. Mehmed zamanında çiçekçibaşılık yapmışlardır. (Cevat Rüştü 2001: 298) Şükûfe-nâme’de ayrıca I. Ahmed ve IV. Murad’ın ve de bahçıvanlarla haftada iki gün çiçek müzakeresi yapan, onları taltif eden vezir Hadım Gürcü Mehmed Paşa’nın çiçeğe verdikleri öneme de dikkat çekilir. Eserde, Halvetiye tarikatının Sünbülüye şubesi saliklerinden Kocamustafapaşa zaviyesi seccadenişîni Hasan Efendi (Cevat Rüştü 2001: 170) ve yine Celvetiye tarikatından Aziz Mahmut Hüdâyî’nin etrafında anlatılan anlatılarla çiçeğin mistik boyutuna da dikkat çekilmiştir.

Ali Çelebi’nin eseri her ne kadar botanik bilimi ile alakalı olsa da, özellikle giriş bölümü edebî bir dille yazılmıştır. Çelebi, eserini ayrıca beyitlerle süslemiştir. Bu anlamda Şükûfe-nâme, günümüzdekinden farklı olarak çiçeğin, 17. yüzyılda, yalnızca bir “ticarî meta” olarak görülmediğini, çiçek yetiştirmenin de bir “sevda” olarak görüldüğünü bize göstermektedir.

KAYNAKÇA:

- ATASOY, Nurhan (2002), *Hasbahçe Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek*, İstanbul:Aygaz Yayınları.
AYVERDİ, Ekrem Hakkı (2006), *18. Asırda Lale*, (hızl. Uğur Derman), İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
BAYTOP, Turhan (1998), *İstanbul Lalesi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Cevat Rüştü (2001), “Eski zamanda Türk Bahçeleri -2-”, *Türk Çiçek ve Ziraat Kültürü Üzerine Cevat Rüştü’den Bir Güldeste*, (hzl. Nazım Hikmet Polat), İstanbul: 311-314.
- Cevat Rüştü (2001), “Eski zamanda Türk Bahçeleri -3-”, *Türk Çiçek ve Ziraat Kültürü Üzerine Cevat Rüştü’den Bir Güldeste*, (hzl. Nazım Hikmet Polat), İstanbul: 315-318.
- Cevat Rüştü (2001), “Milli Çiçeklerimizden: Nergis, Zerrin Kadeh”, *Türk Çiçek ve Ziraat Kültürü Üzerine Cevat Rüştü’den Bir Güldeste*, (hzl. Nazım Hikmet Polat), İstanbul:177-181.
- Cevat Rüştü (2001), “Salon Çiçekleri: Salon Sünbülleri”, *Türk Çiçek ve Ziraat Kültürü Üzerine Cevat Rüştü’den Bir Güldeste*, (hzl. Nazım Hikmet Polat), İstanbul: 167-172.
- Cevat Rüştü (2001), “Tarih-i Ziraat-i Osmaniye Tedkikatından: Sultan Mehmed-i Râbi Devrinde Çiçek Encümen-i Danişi”, *Türk Çiçek ve Ziraat Kültürü Üzerine Cevat Rüştü’den Bir Güldeste*, (hzl. Nazım Hikmet Polat), İstanbul:297-302.
- DEMİRİZ, Yıldız (1981), “Bir Çiçek Risalesinin Topkapı Sarayı Kütüphanesi ve Müncher Stadtmuseum’daki Dağılmış Bölümleri Hakkında”, *Doğumunun 100. Yılında Atatürk’e Armağan (Ayrı Basım)*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 381-406.
- DURAN, Gülnur (2008), *Ali Üsküdârî Tezhip ve Ruganî Üstâdı, Çiçek Ressamı*, Kubbealtı Neşriyatı: İstanbul.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (2002), “Divan Edebiyatında Çiçekler I”, *Güçlük Nerede? Seçme Makaleler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 55-68.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (2002), “Divan Edebiyatında Çiçekler II”, *Güçlük Nerede? Seçme Makaleler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 69-90.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (2002), “Divan Edebiyatında Çiçekler III”, *Güçlük Nerede? Seçme Makaleler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 91-110.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (2002), “Gonce-i Lâle-zâr-ı Bâğ-ı Kadîm”, *Güçlük Nerede? Seçme Makaleler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 169-190.
- “Tarihimizde Lale Merakı I”(1926), *Milli Mecmua*, C.6, S.61, İstanbul:989-991.
- POLAT, Nazım Hikmet (2001), *Türk Çiçek Edebiyatından Bir Demet: Urfalı Udmî Efendi ve Şükûfenâmesi*, Sivas.
- ÜNVER, Süheyl (1954), *Müzehhip ve Çiçek Ressamı Üsküdarlı Ali*, İstanbul: Tege Laboratuvarı Yayınları.
- YILMAZ BÜYÜKKARCI, Fatma (2000), “Risale-i Takvim-i Lale”, *Journal of Turkish Studies=Türklük Bilgisi Araştırmaları, In Memoriam Ağâh Sırrı Levend Hatıra Sayısı III*, Harvard: 81-127.